

Guaranteeing Human Dignity in the Judicial Process in Iran's Legal System

Ahmad Tamasoki Bidgoli^{1*}, Mahdi Rahbar², Hamed Rostami Najafabadi²

1. Ph.D Student, International University of Islamic Religions, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

2. Assistant Professor, International University of Islamic Religions, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 191-222

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0001-5527-4269

TELL: +989102123659

Email: tamasoki@gmail.com

Article history:

Received: 26 Apr 2025

Revised: 03 Jul 2025

Accepted: 08 Aug 2025

Published online: 23 Sep 2025

Keywords:

Human Dignity, Islam, Guarantee, Iran's Legal System.

ABSTRACT

Human dignity is one of the most important human rights and is considered by the legal systems in the current era. Compliance with this right should not be considered as a moral recommendation, but legal systems should provide guarantees regarding the fulfillment of this right in the social arena and when facing challenges in order to preserve and respect human dignity in the researcher's practice. to be The human dignity of people needs to be protected and guaranteed by being in the judicial process from the beginning to the end. In the legal system of Iran, there are guarantees to respect the human dignity of individuals and the rights arising from this dignity in the judicial process, which should be taken into consideration. The aforementioned guarantees, emphasizing the rights of individuals, cause any officials and officials, including judicial authorities and law enforcement officers, to be prosecuted criminally or disciplinary if they ignore the right to human dignity. In this article, the current research deals with the issue of guaranteeing human dignity in the legal process of Iran's legal system with a descriptive-analytical method and comes to the conclusion that; First, the laws in Iran include the components of guaranteeing human dignity in the judicial process. Secondly, these guarantees are not only for the accused and the convicted and there are components of guaranteeing human dignity in relation to other people who play a role in the judicial process. Thirdly, in some cases, due to the existence of legal loopholes, there is a need to enact new laws and create executive mechanisms to guarantee the human dignity of individuals in the judicial process.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Tamasoki Bidgoli, A; Rahbar, M & Rostami Najafabadi, H (2025). "Guaranteeing Human Dignity in the Judicial Process in Iran's Legal System". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 5(3): 209-222.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره پنجم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۴

تضمین کرامت انسانی در فرآیند قضایی نظام حقوقی ایران

احمد تمسکی بیدگلی^{۱*}، مهدی رهبر^۲، حامد رستمی نجف‌آبادی^۲

۱. دانشجوی دکتری، دانشگاه بین‌المللی مذاهب اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

۲. استادیار، دانشگاه بین‌المللی مذاهب اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

کرامت انسان از مهم‌ترین حقوق انسان و مورد توجه نظام‌های حقوقی در عصر حاضر به شمار می‌رود. رعایت این حق صرفاً نباید به‌عنوان یک توصیه اخلاقی در نظر گرفته شود، بلکه نظام‌های حقوقی می‌بایست نسبت به استیفای این حق در عرصه اجتماع و در مواقع مواجه‌شدن با چالش‌ها، تضمین‌هایی را قرار داده تا حفظ و رعایت کرامت انسان در عمل محقق شود. کرامت انسانی افراد با قرارگرفتن در فرآیند قضایی از شروع تا پایان نیازمند صیانت و تضمین است. در نظام حقوقی ایران تضمین‌هایی جهت رعایت کرامت انسانی افراد و حقوق ناشی از این کرامت در فرآیند قضایی پیش‌بینی شده است که می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. تضمین‌های مذکور با تأکید بر حقوق افراد، موجب می‌شود هریک از مقامات و مسئولین اعم از مقامات قضایی و ضابطین در صورت نادیده‌گرفتن حق کرامت انسانی مورد تعقیب کیفری یا انتظامی قرار گیرند. در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی به موضوع تضمین کرامت انسانی در فرآیند قضایی در نظام حقوقی ایران پرداخته و به این نتیجه می‌رسد که اولاً قوانین موضوعه در ایران دربردارنده مؤلفه‌های تضمین کرامت انسانی در فرآیند قضایی است؛ ثانیاً این تضمین‌ها صرفاً مخصوص متهم و محکومین نمی‌باشد و نسبت به سایر افرادی که در فرآیند قضایی نقش دارند، مؤلفه‌های تضمین کرامت انسانی وجود دارد که می‌توان به مؤلفه‌های تضمین کرامت انسانی قاضی اشاره نمود؛ ثالثاً در مواردی به‌دلیل وجود خلأهای قانونی، نیاز به وضع قوانین جدید و ایجاد سازوکارهای اجرایی جهت تضمین کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی وجود دارد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۲۲-۲۰۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۰۰۰۰-۰۰۰۳-۲۹۰۱-۴۳۵۳

تلفن: ۹۸۹۱۰۲۱۳۳۶۵۹+

ایمیل: tamasoki@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۶

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

واژگان کلیدی:

کرامت انسانی، اسلام، تضمین، نظام حقوقی ایران.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

دین اسلام به عنوان خاتم ادیان، دربردارنده اکمل تعالیم و آموزه‌هایی است که بشر را به سر منزل سعادت می‌رساند. شریعت اسلامی دارای متری‌ترین معارف و دستورات در همه عرصه‌های زیست بشر، چه در حوزه فردی و چه حوزه اجتماعی است. امروز از مهم‌ترین و چالش‌برانگیزترین مباحث بحث از حقوق بشر بوده و هر مکتب و نحله‌ای بر آن است تا در قالب‌های مختلف و متنوع سایر مکاتب و نحله‌ها را متقاعد کند که آن مکتب و نحله تضمین‌کننده حقوق بشر است. در دوره مدرنیته و پس از انقلاب صنعتی، در عرصه مدیریت اجتماع بشری، سکولاریزم به عنوان دستاورد بزرگ تحولات پس از رنسانس شمرده شده و این رویکرد نیز مدعی تضمین حقوق بشر شده است. بسیاری عصر حاضر را پایان دین‌مداری و پلورالیزم را تنها راه هم‌زیستی بشر در دهکده جهانی معرفی کرده و این وضعیت، سخن از اجرای شریعت را در صورت عدم ارائه نسخه روشن و قابل اجرا و نیز عدم بیان و اثبات کارایی رویکرد شریعت‌محور در مدیریت ابعاد اجتماعی با بحران مواجه کرده و در نتیجه چنانچه در این امر سستی ورزیده شود، در آینده‌ای نزدیک از شریعت اسلام جزء آن‌چه مربوط به بُعد فردی آن است، چیزی باقی نخواهد ماند. انقلاب اسلامی در این موقعیت حساس از تاریخ بشر به ثمر نشسته و در دوره‌ای که بشر در حال گذار از حکومت مبتنی بر دین بود، متولد شد. چند دهه با انواع مشکلات سپری شده و در حال حاضر مهم‌ترین نقطه‌ای که مخالفین حکومت دینی بر آن تکیه می‌کنند، ادعای عدم کارایی شریعت در عرضه مدیریت جامعه است. با عنایت به مقدمه معروض، اهمیت پژوهش‌هایی که دربردارنده اثبات کارایی شریعت در عرصه مدیریت جامعه است، روشن می‌گردد. قطعاً قضا و حل و فصل دعاوی از مهم‌ترین وظایف هر حکومتی است و در سنجش میزان توسعه‌یافتگی جوامع موفقیت در این حوزه نقش به‌سزایی دارد.

امر قضا جایگاه بسیاری والایی در اسلام دارد. انسان در فرآیند قضاوت کردن از زمان مراجعه مدعی یا وصول گزارشی که بررسی آن نیازمند قضاوت است، حضور دارد. در قضاوت صرفاً کشف یک حق یا رسیدن به یک حقیقت مد نظر نیست. قاضی مانند یک ریاضیدان یا دانشمند شیمی نیست که بتواند در یک

محیط به دور از حضور افراد دیگر به کار خویش بپردازد. قاضی یک پردازشگر صرف در بررسی داده‌ها نیست. قاضی خود نیز یک انسان است و در جایگاهی قرار می‌گیرد که اختلافات سایر انسان‌ها را حل و فصل می‌نماید یا درباره وقوع جرمی توسط فردی دیگر حکم صادر می‌کند. امروزه قضا دارای یک فرآیند است و مراجع مختلفی از زمان طرح یک موضوع قضایی تا اجرای آن نقش دارند. افراد در مراجع انتظامی، دادسراها، دادگاه‌های بدوی و عالی و در نهایت در مرحله اجرا حضور یافته و یک دعوی از طرح تا اثبات و استیفای حق، مراحل مختلفی را طی می‌کند.

خطیر بودن امر قضا صرفاً مربوط به مراجعه فرد نزد قاضی و در نهایت صدور دادنامه نیست، چراکه قضاوت افراد از نحوه رسیدن آن‌ها به حق خود و یا حتی میزان اقناع آن‌ها در عدم توفیق در اثبات ادعای آن‌ها نیز بسیار مهم است. میزان رضایتمندی آن‌ها در رویایی با نهاد متولی امر قضا و مراجع وابسته به آن اهمیت به‌سزایی دارد. افراد در فرآیند قضا علاوه بر حق تظلم‌خواهی و مراجعه به دادگستری برای استیفای حقوقشان از حقوق دیگری برخوردارند، چه این که در این فرآیند سایر افرادی که دارای مسؤولیت بوده و ایفاکننده‌ای نقش‌هایی هستند نیز حقوقی دارند. حفظ حرمت و کرامت انسان از مهم‌ترین حقوق بوده که یک حکومت توسعه‌یافته باید تضمین کننده این حق باشد. از نگاه دانشمندان پس از حق حیات و حق امنیت، حفظ احترام و کرامت فرد مهم‌ترین نیاز انسان می‌باشد. به همین دلیل است که رعایت کرامت انسانی و تضمین حفظ آن از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

در قضای اسلامی صرفاً تضمین کرامت انسانی متهم یا محکوم مد نظر نیست، چه این که در این مسیر افراد دیگری نیز در فرآیند قضایی حضور خواهند داشت. شاکی، گزارش‌دهنده، ضابطین، کارکنان دستگاه‌های مرتبط، از قبیل بازداشتگاه‌ها و کانون‌های اصلاح و تربیت، شهود، مطلعین، کفیل‌ها، وثیقه‌گذاران، خانواده طرفین، از قبیل همسر، والدین، فرزندان، سایر بستگان، مرتبطین و وکلا نیز به مراجع انتظامی و قضایی مراجعه می‌کنند و می‌بایست به صورت روشن حفظ کرامت این افراد

توان با التزام به آن‌ها کرامت انسانی در فرآیند قضا را محقق نمود.

۱- پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش‌هایی درخصوص کرامت انسانی در حوزه حقوق صورت گرفته که می‌توان به پژوهش‌هایی به صورت مختصر اشاره کرد. قماشی در مقاله کرامت انسانی و نقش آن در جرم انگاری به حوزه تقنین پرداخته و با بررسی رویکرد سلبی و ایجابی به موضوع کرامت انسانی و نقش آن در جرم‌انگاری توجه نموده است. از منظر مؤلف نقش کرامت انسانی به عنوان یک مؤلفه مهم گاهی موجب می‌شود که عملی جرم تلقی شده و به آن با کیفر پاسخ داده شود و گاهی کرامت انسانی موجب می‌شود، جرم‌انگاری برخی رفتارهای انسان در حوزه اخلاق منافی کرامت انسان باشد و مؤلف دلیل این امر را سلب حق انتخاب انسان بیان می‌نماید، چراکه رفتارهای اخلاقی مستلزم خود الزامی و خودانگیختگی است و الزام کیفری انسان بر انجام رفتارهای اخلاقی نفی این دو امر است (قماش، ۱۳۹۱: ۱۴۰). تدین اسلامی و مجیدی در مقاله «بررسی جایگاه اصل کرامت انسانی در حقوق شهروندی از منظر مکتب فقهی مقصدگرا» بیان کرده‌اند (تدین اسلامی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۰). در این مقاله با ورش توصیفی - تحلیلی، معنای کرامت انسان در حقوق و تضمین‌های قانونی حفظ آن در فرآیند قضایی بررسی شده است.

مفاهیم اصلی این پژوهش عبارتند از کرامت انسان، تضمین و حقوق موضوعه ایران. محوری‌ترین مفهوم در مفاهیم مذکور، مفهوم کرامت انسان است. با بیان تعریف لغوی و اصطلاحی کرامت لازم است بحث از جایگاه کرامت انسان در حقوق موضوعه ایران ادامه یابد.

۲- تبیین معنای کرامت انسان

آموزه‌های دین مبین اسلام مملو از توجه به کرامت انسان است، لکن از چنین ظرفیتی به عنوان یک منبع غنی در بیان تضمین کرامت انسان استفاده کافی نشده و قطعاً با کاربردی چنین مفاهیمی در عرصه‌های تقنین، نظارت و اجرا، ایران اسلامی، در مقایسه با سایر نظام‌های حقوقی در قله برخورداری از تراز مطلوب رعایت و اعتلای کرامت انسانی جای خواهد گرفت.

مورد توجه و اهتمام ویژه قرار گیرد. همچنین ضرورت حفظ کرامت قضات رسیدگی‌کننده نباید دور از نظر قرار بگیرد.

تنوع مراحل، تعدد افراد و مکان‌هایی که در این فرآیند وجود دارد، موضوع تضمین کرامت انسانی را با پیچیدگی مواجه کرده و این امر مستلزم بررسی و امعان نظر ویژه بوده و لازم است به صورت دقیق و علمی مورد اهتمام قرار گیرد، مضافاً این که پس از اجرای کامل حکم و مختومه شدن پرونده همچنان محکوم در جامعه با برچسب محکومیت مواجه بوده و براساس آموزه‌های دینی کرامت او می‌بایست حفظ شود، چراکه در تعالیم اسلام اجرای حکم محکومیت موجب پاک شدن فرد بوده و برگشت او به صورت یک انسان عادی به جامعه ضروری است. در قانون نیز پس از طی مرور زمانی که مرور زمان اجرای حکم می‌باشد، فرد با هیچ محدودیتی در برخورداری از حقوق اجتماعی مواجه نمی‌باشد.

بدیهی است که موضوع حقوق ماهوی بیان حقوق و تکالیف است و حقوق شکلی نحوه استیفا و اجرای حقوق ماهوی است. از این رو می‌بایست سازوکارهای تضمین و اعتلای کرامت انسانی را بیشتر در حقوق شکلی و فقه قضا جستجو کرد. بنابراین با توجه به آن چه که گفته شد و همچنین نظر به موضوع این مقاله که عبارت است از: «تضمین کرامت انسانی در فرآیند قضایی نظام حقوقی ایران» درمی‌یابیم از آنجا که ایجاد عدالت کیفری هدف اساسی حقوق ماهوی کیفری و فقه جزایی است، توجه به کرامت انسانی، از جمله توجه به حقوق شاکی و متهم در فرآیند عدالت کیفری یا همان دادرسی کیفری از جمله موارد موضوع بحث و یکی از اهداف غایی حقوق شکلی است. بحث از تضمین و اعتلای کرامت انسانی و شناسایی سازوکارهای فقهی و حقوقی آن در حوزه حقوق شکلی (در علم فقه و حقوق) قرار می‌گیرد. در حال حاضر قوانینی مانند قانون آیین دادرسی کیفری، قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی و ... به عنوان قوانین شکلی در نظام حقوقی ایران بحث از حقوق انسان و کرامت شاکی و متهم در مراحل تعقیب، تحقیق، دادرسی، اجرای حکم و ... را مورد توجه قرار داده‌اند و دربردارنده ضمانت اجراهای حفظ کرامت انسان بوده که می

در اسلام، انسان یک مخلوق خاص و دارای برتری نسبت به سایر مخلوقات معرفی شده است، اگرچه همین انسان در صورتی که به این جایگاه خود بی‌اعتنایی کند، از تکالیف الهی شانه‌خالی کرده و برخلاف اوامر الهی و هدف خلقت خود حرکت کند، از چهارپایان نیز پست‌تر شمرده است (حقیقت‌پور، ۱۳۹۲: ۱۱۶).

قرآن انسان را موجودی برگزیده خداوند، جانشین و خلیفه خدا در زمین، برخوردار از کرامت و شرافت معرفی کرده است (مطهری، ۱۳۶۹: ۲۵۲-۲۴۷).

بنابر نظر علامه طباطبایی واژه کرامت معادل دقیق فارسی ندارد و برای بیان آن از چند لفظ باید استفاده کرد (جوادى آملی، ۱۳۸۵: ۲۰۳). به عبارت دیگر ترجمه فارسی واژه کرامت نیاز به تفصیل دارد. زبیدی بالغ بر سی معنا برای کرامت در فرهنگ تاج‌العروس ذکر کرده است (حسینی زبیدی واسطی، ۱۴۱۴: ۶۰۶/۱۷).

در اشعار اعراب جاهلی تا دوران نزدیک به بعثت عبارت کرم و مشتقات آن استعمالات زیادی داشته که می‌توان از آن معانی «بخشنده و عزیز» را متبادر به ذهن دانست. کرم و واژگان درای ریشه واحد از آن، در قرآن حدود پنجاه بار استعمال شده که معانی عزیز، شریف، کثیر، نیکو و نفیس از معانی استعمال شده در قرآن است.

از منظر طریحی در مجمع‌البحرین چیزی که مورد رضایت عقلا قرار گرفته و موجب ستایش نمودن توسط آن‌ها شود، متصف به وصف کریم می‌شود (طریحی، بی‌تا: ۱۵۲/۶). در کتاب لسان العرب ابن منظور چنین آمده است: «کریم، کسی یا چیزی است که دارنده انواع مظاهر خیر و شرف و فضایل باشد و کریم اسمی جامع است برای هرچه قابل ستایش باشد. معنای کرم نقیض و عکس لوم به معنای پستی می‌باشد. می‌تواند در خود شخص باشد بدون آن که آبا و اجداد او در نظر گرفته شود. مصدرهای تکریم و اکرام به یک معنا هستند و اسم حاصل از این دو مصدر، کرامت می‌باشد. کرامت اسم است و برای مصدر اکرام به کار می‌رود، همچنان که طاعت برای کلمه اطاعت قرار داده می‌شود و شخص مکرم کسی است که نزد همه اکرام و احترام

گردد. شخص کریم کسی است که نفس خویش را از آلودگی به مخالفت پروردگارش منزّه و پاک دارد. کُرم به گردنبندی از طلا و نقره گویند» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۵۱۰/۱۲). مؤلف المفردات فی غریب القرآن چنین استنباط کرده که اگر کرم به عنوان وصف برای خدا باشد، نعمت و احسان خداوند مراد است و اگر کرم به عنوان وصف برای انسان به کار رود، مراد از آن افعال و اخلاق پسندیده‌ای است که از انسان ظاهر می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۷۰۷). علامه مصطفوی در کتاب «التحقیق» ذیل ماده کرم بیان می‌کند: «کُرمُ الشیء کُرمًا: نفس و عَزَّ شئی، کریم گشت، یعنی ارزشمند و عزیز شد. ایشان پس از بیان مصادیقی از استعمالات واژه کرامت در جمع‌بندی و اظهار نظر تخصصی خود که با عبارت «التحقیق» آمده چنین جمع‌بندی می‌کند: «اصل مشترک در این ماده آن معنایی است که در برابر هوان به معنای پستی قرار می‌گیرد، چنانچه عزت چیزی است که در برابر ذلت قرار داده می‌شود و نیز مانند کِبَر به معنای بزرگی که در برابر صِغَر می‌باشد. ذلت، به معنای آن پستی‌ای است که با پست‌انگاشتن یک شخص در مرتبه بالاتر پدید می‌آید [و حاصل این کار اوست] برخلاف «هوان» [که آن پستی است که در ذات شخص بوده و حاصل فعل دیگری نیست]» (مصطفوی، ۱۴۰۲: ۴۶/۱۰).

در نتیجه باتوجه به تعاریف یادشده، «ارجمندی و بزرگواری»، «ارزش درونی» و «شریف‌بودن» نزدیک‌ترین الفاظی است که در زبان فارسی می‌توان برای ترجمه کرامت می‌توان ذکر کرد (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۶۰۷۰/۱۱).

Dignity واژه معادل کرامت در زبان انگلیسی که به معنای استحقاق، رتبه و مقام، شرف، احترام، افتخار و امتیاز و حرمت و کرامت ذاتی آمده است.

تاکنون معنای اصطلاحی دقیقی از کرامت بیان نشده است. معنای حیثیت انسانی منطبق با واژه کرامت انسانی در اسناد بین‌المللی است. در ماده یک اعلامیه جهانی حقوق بشر به برابری همه افراد از نظر حیثیت و حقوق تصریح و بر کرامت انسانی تأکید شده است (ناصرزاده، ۱۳۷۲: ۱۳-۱۲)، حیثیت و ارزش انسان در منشور ملل متحد مصوب ۱۹۴۵ نیز ذکر شده است (ناصرزاده، ۱۳۷۲: ۳۱۵). حیثیت ذاتی انسان در میثاق

مجازات و شخصی بودن مجازات‌ها را می‌توان از مهم‌ترین اصول تضمین‌کننده کرامت انسانی در فرآیند قضایی برشمرد.

اصل برائت یکی از اصول بنیادین حقوق کیفری است که به دفاع از اولین و مهم‌ترین حق دفاعی متهم می‌پردازد. اصل برائت کیفری با فرض بی‌گناهی، درصدد صیانت از افراد در برابر مراجع قدرت و موارد اتهام زنی‌های بی‌مورد به دلیل اغراض ناحق است. این اصل در حقوق اسلامی عمدتاً مبتنی بر قاعده معروف «الحدود و تدرأ بالشبهات» است. اصول ۳۷ و ۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و متعاقباً ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ برائت را مورد تأکید قرار داده‌اند.

اصل قانونی بودن مجازات‌ها بدین معنی است که «هیچ مجازاتی قابل اعمال نیست، مگر به موجب قانون»، علاوه بر اصل ۳۶ قانون اساسی، ماده ۱۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز به اصل قانونی بودن مجازات اشاره نموده است.

قبل از برقراری نظام‌های جدید جزایی، مسؤولیت مجرم خصوصاً در جرایمی که علیه فرمانروایان و امنیت عمومی صورت می‌گرفت، عملاً شامل اعضای خانواده و بستگان آنان نیز می‌شد (رهامی و حیدری، ۱۳۸۲: ۱۹).

اصول ذکرشده بر این مبنا استوارند که اساساً افراد محترم‌اند و باید از هرگونه انتساب جرم، مجازات و تسری تبعات مجازات به غیر از مجرم جلوگیری شود. رعایت اصول مذکور تجلی تضمین کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی است.

۳-۲- جایگاه کرامت انسان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قانون اساسی عالی‌ترین سند حقوقی - سیاسی در هر جامعه است و تکالیف و وظائف نهادهای سیاسی را تعیین می‌کند. همچنین دربردارنده شکل و ساختار نهادها و آزادی و حقوق اساسی شهروندان بوده و روابط نهادها، مردم و ساختارهای حکومت را متعال می‌کند (هاشمی، ۱۳۸۴: ۱۴۳).

قانون اساسی به ترسیم رؤس و خطوط کلی اداره کشور در کلیه ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... می‌پردازد و چراغ راهی است برای کلیه مقامات از حیث تکالیف آنان به عنوان

بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی اجتماعی فرهنگی (مصوب ۱۹۶۶) نیز مبنای سایر حقوق در نظر گرفته شده است (ناصرزاده، ۱۳۷۲: ۲۴)؛ کرامت انسانی با تعبیری مانند حیثیت انسانی، شرافت انسانی و حرمت انسانی در اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره (مصوب ۱۹۹۰ قاهره) مورد توجه قرار گرفته است. به صورت کلی می‌توان گفت: در حقوق بشر و آثار مربوط به آن، کرامت انسانی همان ارزش، حیثیت و حرمت انسان است، اگرچه درخصوص درجات و برخورداری همه افراد به صورت یکسان از این کرامت، انیشمندان غربی و علمای اسلامی اختلافاتی دارند (جعفری تبریزی، ۱۳۶۶: ۱۸).

آنچه را می‌توان در معنای کرامت انسان به صورت متیقن از منابع لغوی، آیات قرآن، فقه امامیه و حقوقی استنباط نمود، عبارت است از: کرامت انسانی مطلق انسان. انسان به عنوان موجود و مخلوق برتر در نظام آفرینش دارای اهمیت ویژه است و به واسطه جایگاه والایی که خداوند به وی عطا کرده، دارای حقوقی است که این حقوق برای وی کرامت و حرمت ایجاد می‌کند، البته این معنا از کرامت متفاوت از معنای کرامت الهی است که منشأ آن دینداری الهی است. این کرامت به عنوان یک حق برای انسان بوده که در فرآیند قضایی می‌بایست مورد توجه قرار گرفته و تضمین گردد. دلالات تضمین این کرامت در فرآیند قضایی در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳- دلالت‌های حقوقی تضمین کرامت انسانی در فرآیند قضایی

در نظام‌های حقوقی بحث از کرامت انسانی عمدتاً در مباحث مربوط به جزا مطرح می‌شود، چراکه در حقوق جزا، موضوع مجازات انسان مطرح شده و مباحث علمی چالشی درخصوص تعارض مجازات مجرمین با کرامت انسان و نیز در معرض خطر قرارگرفتن کرامت انسان در فرآیند قضایی و اجرای مجازات موجب شده تا مصلحان و حقوق‌دانان به این مسأله توجه ویژه داشته باشند.

۳-۱- اصول حاکم بر مجازات‌ها - تضمین‌کننده کرامت انسانی در فرآیند قضایی

مجازات‌ها تابع اصولی هستند که قوانین اساسی و عادی به طور صریح یا ضمنی به آن‌ها پرداخته‌اند. اصول برائت، قانونی بودن

کیفری است. به‌طور خلاصه، دولت‌ها از مجازات و قانون کیفری به‌عنوان ابزار اعمال قدرت و حل برخی مشکلات خود استفاده می‌کنند. چنین پدیده‌ای افزون بر تورم کیفری به‌جهت نقض حقوق و آزادی‌های فردی، نقطه عزیمت بدنامی حقوق جزا شده است.

رفتارها و یا مجازات‌های تحقیرکننده، رفتارها و مجازات‌هایی هستند که به حیثیت و اعتبار افراد لطمه وارد می‌کنند. به‌عبارت دیگر رفتار یا مجازات زمانی تحقیرکننده محسوب می‌شود که توانایی مقاومت جسمی و روحی قربانی را در هم شکسته و موجب شود قربانی در خود احساس حقارت و ذلت و خواری نماید (رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۹). براساس گزارش آقای شریف بسیونی، تا سال ۱۹۹۳ در قانون اساسی بیش از ۸۰ کشور ممنوعیت شکنجه و رفتارهای تحقیرآمیز با متهمان ذکر گردیده است و تاکنون کشورهای دیگری نیز به این مهم نظام قضایی خود توجه نموده‌اند (رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۷).

۳-۳-۲- تضمین کرامت انسانی افراد در فرآیند رسیدگی به اتهامات افراد

در نظام حقوقی ایران، رسیدگی به اتهامات افراد از مرحله تحقیقات مقدماتی شروع و با اجرای مجازات به اتمام می‌رسد. در قوانین موضوعه در نظام حقوقی ایران، رعایت کرامت انسانی افراد مورد توجه و اهتمام می‌باشد. تحقیقات مقدماتی در رسیدگی به جرایم شامل اقدامات مربوط به کشف جرم، جمعآوری ادله، تعقیب متهم و نحوه دسترسی به او و اظهار نظر قضایی نسبت به رفتار ارتكابی متهم می‌باشد. در ادامه به مصادیقی از توجه قانون‌گذار به کرامات انسانی افراد در این مقطع اشاره می‌شود.

ممنوعیت احضار افراد بدون وجود دلایل کافی، از مهم‌ترین مقررات تضمین‌کننده کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی است. قانون‌گذار در مواد ۶۷ و ۱۶۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به‌صراحت به این ممنوعیت اشاره کرده و جهت تأکید بر تضمین کرامت انسانی افراد، در صورت تخطی مقام قضایی وفق تبصره ماده ۱۶۸ قانون آیین دادرسی کیفری، محکومیت انتظامی تا درجه ۴ را در نظر گرفته است.

متولیان و نمایندگان مردم در اداره کشور و استیفای حقوق ملت و روابط متقابل دولت و ملت. در این قانون است که سرچشمه آزادی‌های فردی و اجتماعی و نحوه کاربست آن اعلام می‌گردد. کرامت انسانی از موضوعاتی است که در ارتباط با عدالت، امنیت، رعایت حقوق و آزادی‌های اساسی شهروندان در قانون اساسی مورد تأکید است. کرامت انسانی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به اندازه‌ای اهمیت و ارزش دارد که جزء مبانی اعتقادی این نظام بوده و هم‌سنگ با سایر اصول ایدئولوژیک مانند توحید، نبوت و معاد شمرده شده است (رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۷۸).

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای ضرورت حفظ کرامت انسان تأسیس شده و اصول دوم، نوزدهم، بیستم، بیست و دوم، بیست و سوم، بیست و چهارم، بیست و پنجم، سی و دوم، سی و چهارم، سی و ششم، سی و هفتم، سی و هشتم، سی و نهم، چهل و سوم، پنجاه و ششم، یکصد و پنجاه و چهارم از مهم‌ترین اصول قانون اساسی در حفظ کرامت انسانی و حقوق ناشی از آن است.

۳-۳-۳- جایگاه کرامت انسانی در سایر قوانین موضوعه در نظام حقوقی ایران

حقوق مدنی و حقوق جزا ترتیب به بیان حقوق افراد و بررسی ارکان جرم و عناصر تشکیل‌دهنده آن و مسؤولیت کیفری ناشی از ارتكاب جرم می‌پردازند. آیین دادرسی نیز نحوه رسیدگی به دعاوی و جرایم را مشخص می‌سازد، البته لازم به ذکر است باتوجه به این که در موضوعات کیفری که ارتكاب بزه صورت گرفته و به‌صورت معمول کرامت انسانی افراد در معرض چالش قرار می‌گیرد، عمده گزاره‌های مرتبط با تضمین حفظ کرامت انسانی افراد در قوانین جزایی و مقررات مربوط به آیین دادرسی در امور جزایی وجود دارد. در ادامه به مهم‌ترین تضمین‌های حفظ کرامت انسانی در فرآیند قضایی پرداخته می‌شود.

۳-۳-۱- تضمین کرامت انسانی با منع مجازات و رفتارهای غیرانسانی

جرم‌انگاری‌های افراطی و تورم کیفری، گستره حقوق جزا را بازتر و حیطه مداخله کیفری را افزون‌تر کرده است. در پاره‌ای موارد این توسعه، مداخله نابه‌جا و خلاف فلسفه و هدف حقوق

لازمه توجه به کرامت انسانی افراد در صورتی که در معرض اتهام قرار بگیرند، این است که از موضوع اتهامی خود مطلع شده و چنانچه نیاز به تحت نظر بودن متهم باشد، به سلامت جسمانی و اطلاع رسانی موضوع به خانواده و دیگر حقوق اهتمام ورزیده شود. مواد ۴۶ تا ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری به این حقوق تصریح نموده و ماده ۶۳ این قانون تضمین کننده رعایت این امور در صورت تخطی ضابطین وضع شده است. محکومیت به انفصال از سه‌ماه تا یک سال از خدمات دولتی مجازات عدم رعایت حقوق متهم می‌باشد.

موضوع دیگری که در راستای رعایت کرامت انسانی لازم به ذکر است، شنود یا استراق سمع مکالمات تلفنی و سایر ارتباطات مخابراتی اشخاص است که از مصادیق تجاوز به حریم خصوصی و آزادی‌های فردی افراد می‌باشد. قانون گذار در ماده ۱۵۰ قانون دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به این امر توجه ویژه‌ای داشته و ممنوعیت کنترل ارتباطات مخابراتی افراد و موارد مجاز آن صرفاً در صورت ضرورت را بیان کرده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، قیود بسیاری که در اعمال اختیاراتی که قانون در اختیار ضابطان و مقامات قضایی قرار داده، هریک از مصادیق تضمین کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی می‌باشد که در سطور بالا به آن‌ها پرداخته شد.

بعد از این که ادله ابرازی از ناحیه شاکی خصوصی یا دادستان بازپرس را متقاعد به احضار یا جلب متهم نمود، برای دسترسی آسان به متهم در فرآیند رسیدگی به اتهام انتسابی، پس از تفهیم اتهام به فرد، نوبت به اخذ قرار تأمین کیفری از متهم می‌رسد. بازپرس یا قاضی دادگاه هریک در مواردی که صلاحیت صدور قرار تأمین کیفری را دارند، در صدور قرار تأمین کیفری از آزادی مطلق برخوردار نمی‌باشند، بلکه صدور قرار تأمین کیفری تابع اصولی است. متهم با وجود ارتکاب جرم از کرامت انسانی برخوردار است و این گونه نیست که مقام قضایی بتواند در مورد وی به هر کیفیتی که صلاح دید، اتخاذ تصمیم نماید. قانون گذار برای حفظ کرامت انسانی وی، تمهیداتی در نظر گرفته است.

بی تردید اقدام برای تضمین دسترسی به متهم ضروری است، لکن چنین ضرورتی نباید موجب تعرض به کرامت انسانی افراد در معرض اتهام باشد. بازداشت و تحت نظر قرار گرفتن از مصادیق تعرض به کرامت انسانی افراد از طریق سلب آزادی آن‌ها است و جزء در موارد اجرای محکومیت می‌بایست با محدودیت و بنابر بر ضرورت انجام پذیرد. قانون گذار به خوبی به این مطلب توجه داشته و محدودیت‌های این امر را در مواد ۲۳۷ و ۲۳۸ قانون آیین دادرسی کیفری تصریح نموده است. قراردادن چنین محدودیت‌هایی به روشنی در راستای تضمین کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی می‌باشد. علاوه بر این، رعایت اصل برائت نیز می‌بایست در تصمیم قاضی در صدور قرار تأمین کیفری متناسب مد نظر قرار داده شود، مضافاً این که تا حد امکان باید از بازداشت افراد در زمان تحقیقات مقدماتی در دادرسیا پرهیز نمود، چرا که ممکن است متهم توسط دادگاه تبرئه شود. صدور قرار تأمین کیفری نامتناسب توسط مقام قضایی، براساس مواد ۱۳ و ۱۸ قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب ۱۳۹۰ منجر به محکومیت انتظامی قاضی به خواهد شد. این مقرر نیز به عنوان تضمین رعایت کرامت انسانی افراد در زمان صدور قرار تأمین کیفری است. در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳ نیز به ضرورت رعایت کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی توجه ویژه صورت گرفته است. تضمین رعایت مفاد این قانون در ماده ۷ قانون آیین دادرسی کیفری تصریح شده است. عدم رعایت کرامت انسانی افراد و بی توجهی به مفاد قانون احترام به آزادی‌ای مشروع و حفظ حقوق شهروندی علاوه بر محکومیت به جبران خسارات وارده به افراد، منجر به محکومیت فرد خاطی به مجازات مقرر در ماده ۵۷۰ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ [بزه رفتار برخلاف قانون توسط مقامات و مأمورین] می‌گردد.

۳-۳-۳- تضمین کرامت انسانی افراد در مرحله اجرای حکم
صدور حکم قطعی مبنی بر محکومیت فردی به تحمل مجازات، به معنی سلب کرامت انسانی از وی نیست. جواز مجازات نمودن به عبارتی تخصیص از حکم ضرورت رعایت کرامت انسانی فردی است که به دلیل سوء اختیار خویش مرتکب جرم شده و خود را از حق برخورداری کرامت انسانی در محدود صدور حکم

توجهی به تضمین کرامت قاضی، تبعات ناگواری دارد. اگر جایگاه قاضی در جامعه جایگاه محترمی نباشد، اگر قاضی در فرآیند قضایی مورد تکریم حاکمیت و مسؤولین نباشد، اگر قاضی صرفاً ابزاری برای مختومه نمودن پرونده و مورد نیاز در مواقع تسویه حساب‌های احزاب و گروه‌های دارای ثروت و قدرت و نفوذ قرار بگیرد، قطعاً در چنین جامعه‌ای روزه‌های امید تحقق عدالت روزبه‌روز کوچک‌تر شده و جامعه به‌سوی سعادت ناشی از تحقق عدالت حرکت نخواهد کرد. با ادامه این روند افراد دارای عزت نفس بالا و نخبگان حاضر به قبول تصدی منصب قضا نمی‌شوند و جای آن‌ها افراد فرومایه به‌عنوان قاضی بر جان، مال، آبرو و ناموس مردم بر منصب دارای شرافت قضا تکیه خواهند زد. در صورت تحقق چنین روزگاری، دستگاه‌های نظارتی و مراجع حفاظتی خود را فاتح میدان مبارزه با فساد جلوه خواهند داد. به این گمان که می‌خواهند با گزارش دادن موارد فساد و دستگیری یا اخراج قضات فاسد، مردم را دلگرم به وجود حاکمیتی فسادستیز نمایند، درحالی‌که نتیجه، عکس خواهد بود. بسیار واضح است، چنان چه به جایگاه قضا اهمیت داده شود، الزامات این اهمیت‌دادن رعایت شود، به حقوق قاضی و ضرورت توجه به کرامت آن توجه شود، نخبگان حاضر به پذیرش این مسؤولیت خطیر می‌شوند، اگرچه نظارت از افراد به‌ویژه در مناصب دارای حساسیت امری ضروری است، اما در صورتی‌که افراد دارای شرافت و عزت نفس بالا متصدی امور مهم به‌ویژه امر قضا در جامعه شوند، به‌راحتی حاضر به زیر پانهادن شرافت و جایگاه خود نمی‌شوند، با هر پیشنهاد و در هر لغزشگاهی متزلزل نمی‌شوند و عزت خویش را که برایشان از هر دستاوردی مهم‌تر است، برای رسیدن به مطامع دنیوی معامله نخواهند کرد.

در منابع فقهی و روایی آموزه‌های متعددی در باب کرامت قضا و قاضی وجود دارد. در حقوق موضوعه ایران نیز مقررات متعددی در خصوص تضمین کرامت قاضی وضع شده است که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

محکومیت و مجازات معین‌شده محروم نموده است. قطعاً کسی که کرامت انسانی سایر افراد جامعه را نادیده گرفته و به حقوق کسی تعرض کرده، مستحق مجازات است، اما تحمل مجازات به‌معنای نادیده گرفتن حق کرامت انسانی فرد به‌معنای کلی نیست. اگر فردی می‌بایست مدتی را در زندان سپری کند، این محکومیت نباید وی را از سایر حقوق ناشی از حق کرامت انسانی، مانند اقامت در فضای مناسب نگهداری، تأمین غذای مناسب، حق برخورداری از بهداشت و ... محروم کند. علاوه بر آن در هریک از مجازات‌های مقرر قانونی نیز باید نکاتی برای رعایت حق کرامت انسانی محکوم در نظر گرفته شود که در ادامه به آن پرداخته می‌شود. مجازات‌های بدنی (سالب حیات، قطع عضو و شلاق)، مجازات‌های سالب آزادی (حبس)، مجازات‌های مالی و محرومیت‌های اجتماعی، از جمله مجازات‌های قانونی است. در نظام حقوقی ایران، به حقوق ناشی از حق کرامت انسانی افراد در این مرحله نیز مورد اهتمام ویژه است. در نظر گرفتن ملاحظات پزشکی و روان‌پزشکی، مراقبت از عدم تسری آسیب‌های ناشی از اجرای مجازات، صیانت از خانواده محکومین، ملاحظات خاص بانوان در ایام حیض، استحاضه، بارداری و شیردهی به اطفال، طبقه‌بندی زندان، اشتغال، حرفه‌آموزی، برنامه‌های بازپروری، ملاقات با اعضای خانواده، مرخصی و استطاعت افراد در پرداخت جزای نقدی از موارد مهم توجه به کرامت انسانی محکومین می‌باشد که در مواد ۵۵-۴۸۴ قانون آیین دادرسی کیفری، مواد مرتبط با قصاص در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و آیین‌نامه‌های مربوطه، از قبیل آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ به تفصیل به آن پرداخته‌اند.

۳-۴- تضمین کرامت انسانی قاضی در فرآیند قضایی در نظام حقوقی ایران

در فرآیند قضایی، قاضی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها محسوب می‌شود. همان‌گونه که قاضی در رعایت کرامت انسانی افراد با تکالیف متعددی مواجه است، رعایت کرامت انسانی قاضی در فرآیند قضایی از اهمیت مضاعفی برخوردار است. تاکنون بیشترین توجه در ادبیات حقوقی متمرکز بر رعایت کرامت انسانی متهم و محکوم است، اگرچه این امر اهمیت به‌سزایی دارد، لکن بی

۳-۴-۱- تضمین کرامت قاضی از طریق اعطای مصونیت مدنی و مصونیت تشریفاتی

قاضی در مقام قضاوت باید صرفاً به رسیدگی به پرونده‌ها و کشف حقیقت تمرکز داشته باشد. اگر قاضی در هر پرونده دچار استرس شده، به گونه‌ای که دائماً منتظر اقامه دعوی علیه خود بوده و وقت خود را صرف پاسخگویی به دعاوی ناشی از رسیدگی‌ها و آرای صادره خود نماید، عملاً نظام قضایی با چالش مواجه خواهد. به همین دلیل در چند حوزه نسبت به مصونیت قاضی جهت تضمین کرامت انسانی و کرامت جایگاه قضا مباحثی در نظام‌های حقوقی مطرح شده است. مصونیت مدنی و مصونیت تشریفاتی در موارد انتساب بزه و احساس امنیت شغلی مواردی است، در این قسمت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مصونیت قاضی نسبت به دعاوی حقوقی که علیه وی به دلیل تصمیم‌گیری‌های اشتباه در قضاوت مطرح می‌شود، یکی از اصول اساسی استقلال قضایی سازمان ملل متحد است، البته این امر به معنی ممنوعیت نظارت انتظامی نیست. در حقوق فرانسه قاضی صرفاً در صورت تقصیر سنگین دارای مسئولیت شناخته شده است و چنانچه کسی بخواهد در این صورت اقامه دعوا نماید، می‌بایست به طرفیت دولت اقامه دعوی نماید. در نظام حقوقی ایران خسارات ناشی از قصور قاضی برعهده دولت و خسارات ناشی از تقصیر قاضی متوجه خود اوست (اصل ۱۷۵).

بعد دیگر مصونیت قاضی که تضمین‌کننده کرامت قاضی و جایگاه قضا است، مصونیت قاضی در رسیدگی به جرایمی است که به قاضی منتسب می‌شود. از آنجا جایگاه قاضی یک جایگاه رفیع است، نباید در زمان تصدی این جایگاه به عنوان متهم در مرجع قانونی حاضر شود. رعایت این مسأله اولاً موجب می‌شود قبل از هرگونه انتساب بزه‌ی به قاضی، ابتدا تحقیقات لازم و کافی انجام شده و چنانچه شکایات واهی نسبت به قاضی طرح شده باشد، مرجع قضایی رسیدگی‌کننده به آن اساساً بدون نیاز به احضار و یا جلب و یا حتی اطلاع‌رسانی به قاضی نسبت به مخومه نمودن شکایات واهی علیه قاضی اقدام نماید؛ ثانیاً در صورت احراز بزهکاری قاضی نیز، صیانت از جایگاه قضا

اقتضا می‌کند ابتدا وصف قاضی از شخص، هرچند به صورت موقت که از آن به تعلیق از خدمت قضایی یاد می‌شود، سلب شود و بعد از آن، از وی درخصوص اتهام وارده تحقیق به عمل آید.

در حقوق موضوعه ایران، قانون‌گذار با در نظر گرفتن تمام شرایط و ابعاد این موضوع در قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب ۱۳۹۰/۰۷/۱۷ مقرراتی را وضع نموده است. در ماده ۳۹ قانون مزبور شرایط تعقیب قاضی در مواقعی که در مظان ارتکاب جرم عمدی باشد را ذکر کرده است. همچنین در ماده ۴۰ این قانون نحوه رسیدگی به جرایم غیرعمدی قضات تشریح شده است. قانون‌گذار علاوه بر وضع مقررات فوق که تضمین کننده کرامت قاضی است، جهت تشدید در تضمین رعایت این مقررات، تخلف از مفاد ماده ۴۱ را جرم‌انگاری کرده و هرگونه احضار، جلب و بازداشت قاضی و بازرسی از اماکن مربوط به قاضی را معادل بزه بازداشت غیرقانونی قرار داده است.

یکی از مصادیق تضمین‌کننده کرامت قاضی، ماده ۱۳۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ می‌باشد. چنانچه جهت تکمیل تحقیقات در بررسی بزهکاری قاضی در معرض اتهام، بازرسی از منزل یا محل کار قاضی ضروری تشخیص داده شود، این امر منوط به تأیید رییس کل دادگستری استان محل خدمت قاضی بوده و انجام بازرسی نیز می‌بایست با حضور مقام قضایی صورت پذیرد.

مصادیق دیگر تضمین کرامت قاضی محدودیت تصریح شده در ماده ۱۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری است، اگرچه به صورت کلی کنترل ارتباطات مخابراتی افراد که از مصادیق حریم خصوصی آن‌ها می‌باشد، ممنوع است، لکن در مواردی به دلیل وجود ضرورت صیانت از حقوق افراد و نیز امنیت جامعه در قانون در صورت وجود شرایطی، کنترل ارتباطات مخابراتی افراد تجویز شده است. این تجویز قانونی نسبت به قاضی و سایر مقامات مصرح در ماده ۳۰۷ این قانون در مواردی که کشف جرایم موضوع بندهای «الف»، «ب»، «پ» و «ت» ماده ۳۰۲ قانون مذکور که دلایل دیگر ارتکاب آن توسط مقامات مذکور را تأیید نموده‌اند، منوط به تأیید رییس قوه قضاییه شده، به نحوی که این اختیار توسط رییس قوه قضاییه قابل تفویض به

کسی نمی‌باشد. روشن است که قانون‌گذار با وضع این مقرر درصدد تضمین کرامت قاضی بوده است. این موضوع از نظر قانون‌گذار تا حدی دارای اهمیت بوده که تجویز آن منوط به تأیید رییس قوه قضاییه است و قابل تفویض به کسی نیست. به عبارت دیگر رییس قوه قضاییه نمی‌تواند این اختیار را به مراجع نظارتی و حفاظتی تفویض کند، بلکه باید نسبت به موضوع کسب اطلاع کرده و به صورت موردی در این باره تصمیم گیری کند.

۳-۴-۲- تضمین کرامت قاضی از طریق امنیت ایجاد شغلی

یکی از مصادیق تضمین کرامت انسانی قضات، توجه به امنیت شغلی است. قاضی به دلیل تصمیماتی که اتخاذ می‌کند نباید خود را مواجه با تهدید حس کند. عدم احساس امنیت شغلی، در فرآیند تصمیم‌گیری و نوع تصمیم قاضی تأثیرگذار است. برکناری قاضی، نقل و انتقال وی، ارتقای شغلی و تغییر محل کار قاضی باید براساس مقررات صورت گیرد. این مقررات باید به صورتی تنظیم شود که به عنوان حربه‌ای علیه قاضی در مواقع تصمیم‌گیری‌های قضایی خاص مورد سوءاستفاده قرار گیرد. معیار قابلیت، درستکاری و رضایت قاضی باید در این مقررات لحاظ شود (امیری و ویژه، ۱۳۹۳: ۶).

با عنایت به اصل ۱۶۴ قانون اساسی در نظام حقوقی ایران، ممنوعیت منعفل‌نمودن قاضی جزء در موارد خاص بیان شده است. براساس نظریه مشورتی شورای نگهبان، حتی رییس قوه قضاییه نیز حق عزل قاضی را ندارد و عزل وی تنها در اختیار دادگاه انتظامی قضات و دادگاه عالی رسیدگی به صالحیت قضات است (نظریه مشورتی شماره ۴۴۸ مورخ ۱۳۶۹/۰۴/۲۳).

۳-۴-۳- تضمین کرامت قاضی در برابر توهین، تهدید، افترا،

نشر اکاذیب و ایراد ضرب و جرح عمدی

از موارد ضرورت پیش‌بینی تضمین‌هایی برای رعایت کرامت قاضی، تضمین کرامت او در راستای انجام وظایفی است که به عهده دارد. قاضی حین رسیدگی به پرونده، در زمان‌های حضور در محل کار و نیز خارج از محیط کار نباید به دلیل قضاوت و رسیدگی به پرونده، توسط اصحاب پرونده، مراجعین و سایر افراد مورد تعرض قرار گیرد. از مصادیق تعدی به کرامت قاضی ایراد توهین، افترا، نشر اکاذیب و در مواردی ایراد ضرب و جرح

قاضی و تهدیدهای جانی به قاضی و نزدیکان او است. قوانین موضوعه در این خصوص از جامعیت برخوردار نبوده، خلأهایی قانونی موجب تعدی به کرامت قاضی شده و مقررات موجود دارای اشکال می‌باشد، البته به صورت عام در این موارد مقرراتی وضع شده است که می‌توان به ماده ۶۰۹ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ توهین به مقامات من جمله قضات در حال انجام وظیفه یا به سبب آن اشاره کرد، لکن اشکال اساسی پس از تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹/۰۲/۲۳ به وجود آمد. قبل از اجرایی‌شدن این قانون، بزه توهین به مأمورین و مقامات از جرایم غیرقابل گذشت بوده و دارای جنبه عمومی بود، بدین معنا که چنان‌چه توسط احدی از مراجعین به یک قاضی حین رسیدگی به پرونده توهین صورت می‌گرفت، صرفاً با اعلام موضوع توسط یکی از کارمندان حاضر در دفتر و گزارش به دادستان موضوع تحت پیگرد قرار گرفته و به نوعی افراد به این دلیل از توهین‌نمودن به قاضی خودداری می‌کردند، لکن پس از وضع و اجرایی‌شدن قانون کاهش مجازات حبس تعزیری براساس ماده ۱۱ این قانون، بزه توهین به مأمورین و مقامات از جرایم قابل گذشت اعلام شد. نتیجه این شد که در صورتی که فردی به یک مقام قضایی یا سایر مقامات توهین نماید، موضوع صرفاً با اعلام شکایت خصوصی توهین‌شونده قابل تعقیب است. از آنجا که بسیاری از قضات به دلیل رعایت شأن و جایگاه قضایی خود از اعلام شکایت خصوصی از توهین‌کننده خودداری می‌کنند و در موارد خاص اساساً تراکم کاری مانع چنین اقدامی است، در عمل کرامت قاضی در معرض تعرض قرار گرفته و تضمینی جهت رعایت کرامت قاضی جزء در صورت اعلام شکایت خصوصی توسط او وجود ندارد. این اشکال در صورت ارتکاب جرایم تهدید، ایراد ضرب و جرح عمدی، نشر اکاذیب و افترا نیز وجود دارد. به نظر می‌رسد در این خصوص خلأ قانونی وجود داشته و ضروری است نسبت به وضع قوانین تضمین‌کننده کرامت قاضی اقدام مؤثری صورت پذیرد.

۳-۴-۴- تضمین کرامت قاضی از طریق توجه به معیشت

قاضی

اگر روحیه عدالت‌خواهی و ایمان شخصی ایشان نباشد، نظام اسلامی با خلأ جدی در موضوع نیروی انسانی مواجه خواهد شد.

۳-۴-۵- تضمین کرامت قاضی به واسطه اکتساب برخی ویژگی‌های شخصی و بروز رفتارهای مناسب

بی‌شک نقش قاضی در تضمین کرامت انسانی شخصیت حقوقی خود، از طریق کسب ویژگی‌های مناسب با امر قضا و بروز رفتارهای شایسته بسیار مؤثر است، هرچند سازوکارهای گزینش، نصب، نظارت و اعطای حقوق مادی و معنوی و توجه به کرامت او در نظام قاضی از ناحیه حاکمیت و قوانین به‌نحو مناسبی تضمین‌کننده کرامت قاضی باشد، لکن در صورتی که شخص قاضی خود ویژگی‌های لازم و رفتار مناسب را از خود بروز ندهد، در نگاه عمومی افراد جامعه خود به دست خود کرامت خویش را از بین خواهد برد.

این ویژگی‌ها و رفتارها در منابع اسلامی تصریح شده است. جامعه جهانی نیز نسبت به توسعه نظام حقوقی و قضایی خود اهتمام داشته تا جایی که در سال ۲۰۰۱، برای تقویت یکپارچگی قضایی، گروهی از قضات عالی‌رتبه کشورهای مختلف در شهر بنگلور هند گرد هم آمدند و قواعد رفتار قضایی کشورهای مختلف را بررسی نمودند، در نتیجه این گردهمایی، قواعد رفتار قضایی تصویب شد. این قواعد شامل ارزش‌ها و اصولی است که به اصول بنگلور شهرت یافت. ارزش‌ها و اصول اساسی رفتار قضایی در این تصویب‌نامه عبارتند از: استقلال، بی‌طرفی، یکپارچگی، رفتار صحیح، تساوی در رفتار و قابلیت و پشتکار مورد اشاره قرار گرفته و جنبه‌های مختلف اعمال و اجرای این اصول بر شمرده شده است (قناد، ۱۳۸۴: ۱۸۵).

در حقوق موضوعه ایران نیز به مواردی از این اصول اشاره شده است. به‌عنوان مثال در بند ۶ ماده ۱۵ قانون نظارت بر رفتار قضات رفتار خارج از نزاکت قاضی در زمان حضور در محل کار و انجام وظیفه یا به مناسبت آن تخلف بوده و قاضی به دلیل ارتکاب رفتار خارج از نزاکت به یکی از مجازات‌های انتظامی درجه ۴ تا ۷ محکوم خواهد شد. همچنین در بند ۶ ماده ۱۷ این قانون رفتار برخلاف شأن قضایی از موارد تخلف شمرده شده و موجب محکومیت به یکی از مجازات‌های انتظامی درجه

مسئولین قوه قضاییه می‌بایست به‌نحوه تأمین معشیت قضات، اهتمام ورزیده و بدانند تضمین کرامت انسانی قضات بدون رعایت حقوق معیشتی قضات با چالش مواجه خواهد شد. حقوق قضات ایران در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته فاصله معناداری دارد.

در منابع فقه امامیه به جواز ارتزاق قاضی از بین المال تصریح شده است (انصاری، ۱۴۱۱: ۱۵۳/۲). رزق و روزی در معنای فقهی آن، مالی است که فرد مستحق دریافت آن، اعم از کارگزار حکومت یا غیر آن، از بیت‌المال دریافت می‌کند. هر آن چه به‌صورت متعارف مورد نیاز قاضی است را می‌توان از وجوه جواز ارتزاق قاضی از بیت‌المال محسوب کرد. امیرالمؤمنین (ع) در حدیثی می‌فرماید: «هر حکومتی به قاضی نیازمند است و قاضی نیز به رزق، و این رزق باید از طریق بیت‌المال تأمین گردد نه مردم» (نوری طبرسی، ۱۴۰۸: ۲۵۳/۱۷). نامه ۵۳ نهج‌البلاغه که به فرامین حضرت در باب شیوه حکمرانی خطاب به مالک اشتر اختصاص دارد، به اعطای قابل توجه از بیت‌المال به قاضی دستور داده شده تا جایی که نیاز قاضی برطرف شده، نیازمند مردم نباشد. حضرت خود نیز بدین‌گونه عمل می‌کرد و ماهانه پانصد درهم برای شریح قاضی مقرر نمود، درحالی که مقرری او قبل از آن، صد درهم بود (رازی، ۱۹۷۹: ۱۱۰).

تاکنون در ایران تلاش‌هایی برای در نظرگرفتن حقوق مناسب برای قضات صورت گرفته، لکن در عمل هیچ‌گاه شأن قضات رعایت نشده و آن‌چه به‌صورت قطعی و عرف مسلم در سایر جوامع است، برای حقوق قضات تثبیت نشده و صرفاً بنابر ماده ۱۴ قانون نظام هماهنگ پرداخت همسان‌سازی حقوق قضات با اعضای هیأت‌علمی در نظر گرفته شده که صرف نظر عدم توجه استقلالی به ارزش و جایگاه امر قضا، در اجرای این همسان نیز توفیق مطلوبی حاصل نشده است (پیرنیاکان و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۶۰).

متأسفانه تضمینی در رعایت کرامت قضات در موضوع تأمین معشیت آنان در قانون وجود نداشته، اراده مؤثری نیز در مسئولین نسبت به این مسأله ملاحظه نمی‌شود، به‌گونه‌ای که قضات در سراسر کشور در آستانه یأس و ناامیدی قرار گرفته و

۸ تا ۱۳ می‌شود. در تبصره ماده ۱۷ قانون نظارت بر رفتار قضات تعریف شده است.

نتیجه‌گیری

بنابر آنچه در مقدمه و متن مقاله گفته شد، می‌توان نتیجه گرفت کرامت انسانی به معنای برخورداری انسان از ارزش و حرمت، در نظام حقوقی ایران مبتنی بر تعالیم دین مبین اسلام بسیار مهم بوده و در مقررات و حقوق موضوعه جهت رعایت و حفظ کرامت انسانی افراد در فرآیند قضا تضمین‌های متعددی در نظر گرفته شده است. توجه به اصول حاکم بر مجازات‌ها شامل اصل برائت، اصل قانونی بودن مجازات و اصل شخصی بودن مجازات تضمین‌کننده حق کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی به‌شمار می‌رود. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دربردارنده مؤلفه‌های کرامت‌محور و در مواردی تضمین رعایت کرامت انسانی افراد در فرآیند قضایی است. قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری و قانون احترام به آزادی‌های مشروط از مهم‌ترین منابع دربردارنده تضمین‌های کرامت انسانی در فرآیند قضایی در نظام حقوقی ایران می‌باشند. در منابع به تضمین کرامت انسانی شهروندان، متهمین، محکومین و مقامات قضایی تصریح شده است، البته رسیدن به نقطه مطلوب نیازمند برطرف کردن خلأهای قانونی و توجه ویژه مسؤولین امر می‌باشد. رسیدن ایران اسلامی به قله سعادت و پیشرفت به‌عنوان الگوی درخشان برای سایر جوامع مستلزم برخورداری از همتی بلند و کوشش و تلاش بی‌وقفه و خستگی‌ناپذیر است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نویسنده اول به‌عنوان نویسنده اصلی و مسؤول است و سایر نویسندگان به‌عنوان همکار عمل کرده‌اند.

تشکر و قدردانی: ابراز نشده است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی و عربی

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- ابن منظور، ابی‌الفضل جمال‌الدین محمد (۱۴۱۴). *لسان العرب*. جلد دوازدهم، بیروت: دار صادر.
- اعلامیه جهانی حقوق بشر، مصوب ۱۹۴۸ میلادی.
- اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره، مصوب ۱۹۹۰ میلادی.
- امیری، محسن، ویزه، محمدرضا (۱۳۹۳). «اصول بنیادین ناظر بر تضمین استقلال قضایی در نظام حقوقی ایران با نگاهی به حقوق فرانسه». *فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، ۱۸(۳): ۱-۲۶.
- انصاری، مرتضی (۱۴۱۵). *المکاسب*. جلد سوم، قم: المؤتمر العامی بمناسبه الذکری المئویہ الثانیہ لمیلاد الشیخ الاعظم الانصاری.
- پیرنیاکان، امیرلطف‌اله؛ اسماعیلی، مهدی و احسان‌پور، سیدرضا (۱۳۹۹). «وظایف حمایتی دستگاه قضایی در پیشگیری از آسیب‌های شغلی قضات در ایران». *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۳(۹۰): ۳۵۹-۳۸۲.
- تدین اسلامی، سیدمحمد مهدی و مجیدی، علی‌رضا (۱۳۹۹). «بررسی جایگاه اصل کرامت انسانی در حقوق شهروندی از منظر مکتب فقهی مقصدگرا». *پژوهش‌نامه حقوق بشری*، ۶(۳): ۳۱-۵۴.
- جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۶۶). *مقدمه‌ای بر اعلامیه جهانی حقوق بشر از دیدگاه اسلام*. بی‌جا: ششمین کنفرانس اندیشه اسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵). *ادب فنای مقرران*. قم: مرکز نشر اسراء.

- ناصرزاده، هوشنگ (۱۳۷۲). / اعلامیه‌های حقوق بشر. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

- نوری طبرسی (محدث نوری)، حسن (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. جلد هفدهم، بیروت: مؤسسه آل البيت (ع) لإحياء التراث.

- هاشمی، محمد (۱۳۷۴). حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

ب. قوانین و آیین‌نامه‌ها

- آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، مصوب ۱۴۰۰.

- آیین‌نامه اجرایی قانون نظارت بر رفتار قضات، مصوب ۱۳۹۲.

- قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، مصوب ۱۳۸۳.

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

- قانون آیین دادرسی کیفری، مصوب ۱۳۹۲ اصلاحی ۱۳۹۴.

- قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، مصوب ۱۳۹۹.

- قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم)، مصوب ۱۳۷۵.

- قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲.

- قانون نظارت بر رفتار قضات، مصوب ۱۳۹۲.

ج. منابع انگلیسی

- Shorter Oxford English Dicturnary (2002).

- The Oxford Encyclopedic (1996).

- حسینی زبیدی واسطی، سیدمرتضی (۱۴۱۴). تاج العروس من جواهر القاموس. جلد هفدهم، بیروت: دارالفکر.

- حقیقت‌پور، حسین (۱۳۹۲). کرامت انسان در فقه و حقوق اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغتنامه. جلد یازدهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- رازی، ابی‌بکر احمد (۱۹۷۹). شرح کتاب ادب القاضی. قاهره: الجماعة الامریکیه.

- راغب اصفهانی، حسن (۱۴۱۲). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالعلم.

- رحیمی‌نژاد، اسماعیل (۱۳۸۷). کرامت انسانی در حقوق کیفری. تهران: انتشارات میزان.

- رهامی، محسن و حیدری، علی‌مراد (۱۳۸۲). «چالش‌های جدید اصول حاکم بر حقوق کیفری اندیشه‌های حقوقی». مجله اندیشه‌های حقوقی، ۱(۵): ۵-۲۷.

- طریحی، فخرالدین (بی‌تا). مجمع البحرین و مطلع النیرین. قم: انتشارات مرتضوی.

- قماش، سعید (۱۳۹۱). «نقش کرامت انسانی در جرم‌انگاری». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱(۱): ۱۳۷-۱۵۸.

- قناد، فاطمه (۱۳۸۴). «اصول بنگلور در خصوص رفتار قضایی مصوب سال ۲۰۰۲ میلادی». فصلنامه فقه و حقوق، ۲(۵): ۱۸۱-۱۹۴.

- مصطفوی، حسن (۱۴۰۲). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. جلد دهم، تهران: مرکز کتاب لترجمه و النشر.

- مطهری، مرتضی (۱۳۶۹). مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی. تهران: انتشارات صدرا.

- منشور ملل متحد، مصوب، ۱۹۴۵ میلادی.

- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی اجتماعی فرهنگی، مصوب ۱۹۶۶ میلادی.